

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Програма
освітньої діяльності та спецкурс курсів підвищення фахової кваліфікації
практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми
**«Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної
стійкості до стресу у дітей»**

За загальною науковою редакцією:

Панка Віталія Григоровича

Укладачі:

Богданов Сергій Олександрович

Гірник Андрій Миколайович

Залеська Оксана Володимирівна

Ломейко Наталія Павлівна

Лунченко Надія Вікторівна

Нурсєва Олена Станіславівна

Федорець Ольга Володимирівна

Київ
2015

Інформація про авторів

Панок Віталій Григорович	доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Богданов Сергій Олександрович	доктор філософії з медицини (PhD), заступник керівника науково-дослідницького Центру досліджень конфліктів та психоаналізу НаУКМА
Гірник Андрій Миколайович	кандидат філософських наук, професор, керівник Центру досліджень конфліктів та психоаналізу НаУКМА
Залеська Оксана Володимирівна	кандидат психологічних наук, рутер ІААР, психоаналітичний психотерапевт, голова етичної комісії Професійної асоціації дитячих аналітичних психологів
Ломейко Наталія Павлівна	магістр фізичної реабілітації, психолог-консультант, викладач Запорізького гуманітарного коледжу Запорізького Національного технічного університету, практичний психолог ВБО "Всеукраїнська мережа ЛЖВ", волонтер Запорізької психологічної кризової служби
Лунченко Надія Вікторівна	науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Нурсєва Олена Станіславівна	практичний психолог Харківського ліцею №89, секретар Харківського осередку Української спілки психотерапевтів
Федорець Ольга Володимирівна	магістр психології, координатор Дніпропетровської психологічної кризової служби

Пояснювальна записка

Події, які відбуваються в Україні, вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям і окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Останнім часом Україна переживає складну соціально-політичну ситуацію. Продовжуються бойові дії в Донецькій і Луганській областях, не зменшується потік біженців з окупованих Криму і Севастополя. Десятки тисяч людей змушені покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави.

За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40% дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14% та 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76% дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеописаних подій.

У зв'язку з цим, суттєво підвищується роль та значення професійної діяльності працівників психологічної служби системи освіти (практичних психологів і соціальних педагогів, методистів з психологічної служби районних (міських) методичних кабінетів, працівників навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти).

Фахівці, які працюють з дітьми, не завжди мають достатньо якісну підготовку для ефективної роботи у цій царині. Причини різні – брак спеціалізованої підготовки, швидка зміна реалій життя тощо. У зв'язку з цим автори розробили навчальну програму та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми **«Навички кризового консультивання та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»**.

Навчальна програма освітньої діяльності та спецкурс розроблені з метою забезпечення розвитку професійної компетентності працівників психологічної служби та підготовки їх до здійснення психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу дітей та їхніх родин, що постраждали внаслідок кризи, зменшення соціально-психологічних наслідків психічної травми, забезпечення сталого доступу до отримання психологічної допомоги.

Завдання:

- підвищити знання та вдосконалити навички практичних психологів і соціальних педагогів, які безпосередньо працюють із дітьми та родинами, що постраждали внаслідок бойових дій та переселення;
- підвищити обізнаність педагогічних працівників, батьків і дітей щодо розпізнання ознак психологічного стресу і травми, отриманих внаслідок переселення або споглядання насильства, та відповідного реагування;
- вивчення кількісних та якісних даних щодо негативного впливу психологічної травми на дітей та їхні родини; вивчення наявних сімейних ресурсів

для подолання цих наслідків та ефективності психосоціального допомоги постраждалим дітям та родинам в наслідок військового конфлікту.

Нормативно-правова база

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 895 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»

лист Адміністрації Президента України від 10.10.14 № 02-01/2906 Протокольне рішення за результатами наради щодо реабілітації тимчасово переселених осіб зі Сходу України, що відбулася в Адміністрації Президента України 19 вересня 2014 року

наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 року № 564/863/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 за № 1105/25882

наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 р. № 616 Положення про психологічну службу системи освіти України, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 липня 2009 р. за № 687/16703

наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 № 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 вересня 2014 р. за № 1076/25853);

наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 27 «Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 лютого 2014 р. за № 216/24993 (із змінами, внесеними згідно з наказом Мінсоцполітики № 387 від 16.06.2014)

лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2014 №1/9-135 «Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу»

лист Міністерства освіти і науки України від 28.03.2014 № 1/9-179 «Щодо профілактики суїцидальних тенденцій серед учнів»

лист Міністерства освіти і науки України від 25.07.2014р. № 1/9-374 «Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році»

лист Міністерства освіти і науки України від 25.07. 2014 р. № 1/9-376 «Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»

лист Міністерства освіти і науки України від 19.08. 2014 р. № 1/9-419 «Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»

лист Міністерства освіти і науки України від 28.10.14 № 1/9-557 «Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей»

лист Міністерства освіти і науки України від 17.11.14 № 1/9-596 «Про сприяння впровадженню заходів щодо соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми, які мають високий рівень стресу»

Структура програми

Програма освітньої діяльності та спецкурс для підвищення кваліфікації працівників психологічної служби з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей» розроблені з урахуванням принципів цілісності, системності, технологічності та варіативності, подана у взаємозв'язку цільового, змістового, технологічного та контрольного-аналітичного компонентів, розроблених на основі компетентнісного підходу.

Програма освітньої діяльності розрахована на 108 годин за очною формою навчання. Структура навчальної програми є модульною і відповідає структурі типових навчальних планів підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів ЦППО, розкриває їх зміст та складається з модулів:

соціально-гуманітарного – 12 годин;

професійного – 20 годин;

фахового – 64 години;

діагностико-аналітичного – 12 годин.

Аудиторна робота передбачає виконання навчального навантаження в обсязі 72 год., самостійна – 36 год. Програмою передбачено здійснення поточного і підсумкового контролю та самоконтролю засвоєння слухачами матеріалу навчальних модулів. Комплексне діагностування навчальних досягнень слухачів здійснюється під час реалізації діагностико-аналітичного модуля.

Програма спецкурсу розрахована на 36 годин, з них: 28 – аудиторні, 8 – самостійна робота слухачів за очною формою навчання.

Навчальні модулі складаються із системи змістових модулів, укладених у відповідності до інваріантної та варіативної складових навчального плану. Змістові модулі складаються з програмових тем, об'єднаних в цілісність за ознакою відповідності змісту навчальній меті, завданням модуля, що визначені у пояснювальній записці. Кожну тему розкрито через навчальні елементи – дидактичні одиниці, які включають основні поняття і положення змісту навчального матеріалу відповідно до інтегруючої мети змістового модуля і його логічної структури. У навчальному елементі виділяються теоретична і практична частини.

Теоретичні заняття спрямовані на вдосконалення професійних знань слухачів і можуть проводитись у формі лекції (проблемно-оглядової, лекції-бесіди, лекції-диспуту, лекції з елементами рольової гри), семінарських занять, конференцій, «круглих столів», педагогічних читань, диспутів, дискусій тощо. Організація

практичної частини та методика розкриття тем співзвучні сучасним потребам. Програма враховує рівень кваліфікації практичного психолога та соціального педагога.

Практичні заняття можуть проводитись у формі ділових та рольових ігор, вправ щодо формування практичних навичок практичних психологів і соціальних педагогів щодо кризового консультування, вирішення проблемних та конфліктних ситуацій, захисту творчих робіт, авторських (індивідуальних чи колективних) проєктів, розробки цільових проєктів тощо.

Самостійна робота слухача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи, регламентується робочим навчальним планом. Зміст самостійної роботи слухача визначається навчальною програмою, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

**Кваліфікаційні характеристики
практичного психолога та соціального педагога**

Повинен знати	Повинен вміти
Кваліфікаційна категорія «спеціаліст»	
<i>Практичний психолог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Без вимог до стажу роботи.</i>	
<i>Соціальний педагог: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Без вимог до стажу роботи.</i>	
Кваліфікаційна категорія «спеціаліст другої категорії»	
<i>Практичний психолог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 3 років.</i>	
<i>Соціальний педагог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Стаж роботи за професією соціального педагога - не менше 1 року.</i>	
Професійна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – мати уявлення про сучасні досягнення фундаментальних наук в обсязі необхідному для здійснення професійної діяльності; – знання сучасних наукових категорій, концепцій, онтологічних та аксіологічних аспектів філософії освіти; – володіти концептуальним апаратом і основними загальнонауковими методами дослідження. 	<ul style="list-style-type: none"> – визначати психологічну проблему в умовах конкретної ситуації, розробляти шляхи подолання проблеми через постановку низки завдань; – поєднувати теоретичний аналіз проблем з їх оптимальним вирішенням; – організовувати психологічну просвіту учасників навчально-виховного процесу щодо наслідків психотравмуючих подій; – виявляти й обстежувати вихованців, учнів, які потребують

	соціально-психологічної корекції, надавати їм психолого-педагогічну допомогу.
Інформаційна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; – основи роботи з комп'ютером (набір і форматування тексту, робота з програмними педагогічними засобами, робота в мережі Internet, електронна пошта, чат, форум, блоги, телеконференції, Microsoft Office, Power Point). 	<ul style="list-style-type: none"> – ефективний пошук, структурування інформації, її адаптацію до особливостей педагогічного процесу і дидактичних вимог; – формулювання навчальної проблеми різними інформаційно-комунікативними способами, – кваліфікована робота з готовими програмно-методичними комплексами, що дозволяють проектувати рішення педагогічних проблем і практичних завдань.
Комунікативна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – теоретичні аспекти процесу спілкування; – закономірності спілкування взаємодії людей у групах, міжгрупових відносинах; – особливості професійного спілкування практичного психолога. 	<ul style="list-style-type: none"> – встановлювати пріоритети для адресної психологічної допомоги дітям; – вміння користуватися репертуаром вербальної і невербальної комунікації; – здатність аналізувати педагогічні ситуації, виокремлюючи прийоми педагогічної взаємодії; – здійснювати письмову і усну комунікацію державною мовою; – володіти грамотним усним та писемним діловим мовленням, професійним етикетом; – проявляти емпатію.
Правова компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – Закон України «Про освіту», Декларацію прав людини, Конвенцію ООН про права дитини, етичний кодекс психолога, інші законодавчі і нормативно-правові акти та документи з питань навчання і виховання дітей та молоді, державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в 	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення приналежності до української нації, знання та розуміння своїх прав та обов'язків як громадянина України, толерантна взаємодія на між культурному рівні – вибудовувати професійну діяльність на основі сучасних

<p>Україні.</p> <ul style="list-style-type: none"> – чинне законодавство України, що регламентує діяльність психологічної служби; – трудове законодавство. 	<p>нормативно-правових документів в системі освіти України, міжнародних документів.</p>
<p>Для спеціалістів кожної наступної кваліфікаційної категорії вимоги до знань, умінь, навичок, досвіду педагогічної діяльності розширюються за концентричним принципом з урахуванням вимог до спеціалістів кожної попередньої кваліфікаційної категорії.</p> <p style="text-align: center;">Кваліфікаційна категорія «спеціаліст першої категорії»</p> <p>Практичний психолог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 5 років.</p> <p>Соціальний педагог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Стаж роботи на посаді соціального педагога II категорії - не менше 2 років.</p>	
Професійна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – основи нейробіології стресу; – реакції на травматичні події у дитини та дорослого; – критерії норми і патології психічних процесів, станів людини, шляхи і засоби компенсації та відновлення норми; – особливості профілактики негативних явищ у освітньому середовищі; – специфіку потреб різних категорій і вікових груп; – принципи первинної психологічної допомоги; – принципи кризового консультування. 	<ul style="list-style-type: none"> – розпізнавати ознаки психологічного стресу і травми, отриманих внаслідок переселення або споглядання насильства; – використовувати ефективні форми, методи надання першої психологічної допомоги; – здійснювати діагностико-прогностичну діяльність у питанні негативного впливу психологічної травми на дітей та їхні родини; – надавати необхідну консультативну допомогу дітям, батькам та педагогам; – первинну профілактику алкоголізму, наркоманії, інших шкідливих звичок серед дітей, учнівської молоді; – проводити психологічну експертизу і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки, психологічну реабілітацію дітей та учнівської молоді; – шляхом психодіагностики, консультування, психопрофілактики,

	психолого-педагогічної корекції, надавати допомогу вихованцям, учням, учителям, батькам у вирішенні питань подолання наслідків психотравмуючих подій.
Інформаційна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – способи пошуку, обробки та структурування інформації; – основи використання текстового редактора і редактора електронних таблиць для підготовки та ведення документації; – засоби регулювання і контролю поведінки та емоцій. 	<ul style="list-style-type: none"> – здійснювати кваліфіковану роботу з різними інформаційними ресурсами, професійними інструментами, програмно-методичними комплексами; – використовувати комп'ютерні і мультимедійні технології, цифрові освітні ресурси у своїй діяльності; – вести документацію на електронних носіях; – дбати про власний професійний і особистісний розвиток.
Комунікативна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – види близькості (attachment) у дитини та їх порушення внаслідок травми; – особливості встановлення контакту та орієнтація на потреби дитини; – визначення та планування позитивних активностей; – особливості складання розкладу позитивних активностей. 	<ul style="list-style-type: none"> – володіти засобами ділового мовлення, виразності мовлення; – володіти навичками активного слухання; – зберігати стійкість до стресів у спілкуванні; – визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншими; – контролювати свою поведінку і зберігати емоційний спокій.
Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії»	
<p>Практичний психолог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) зі спеціальностей «Практична психологія», «Психологія». Стаж педагогічної роботи не менше 8 років.</p> <p>Соціальний педагог: повна вища освіта (магістр, спеціаліст) за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Стаж роботи за посади соціального педагога I категорії - не менше 2 років.</p>	
Професійна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – ознаки гострої реакції на стрес та посттравматичний стресовий 	<ul style="list-style-type: none"> – вивчати наявні сімейні ресурси для подолання наслідків

<p>розлад;</p> <ul style="list-style-type: none"> – методологічні аспекти наукових психолого-педагогічних досліджень; – критерії ефективності програм психосоціального супроводу принципи та завдання вторинної профілактики стресу у дітей різних вікових груп; – складові модулі вторинної профілактики стресу у дітей різних вікових груп; – переваги та обмеження групової та індивідуальної роботи; – засоби попередження професійного стресу, професійної деформації особистості та професійного «вигорання» педагогічних працівників навчального закладу; – вимоги до розроблення авторської моделі професійної діяльності. 	<p>психотравматичних подій та ефективності психосоціального допомоги дітям та родинам;</p> <ul style="list-style-type: none"> – вивчати й знаходити шляхи вирішення сімейних конфліктів, впливати на факти відхилення від правил суспільної поведінки в сім'ях, сприяти їх усуненню; – планувати, розробляти, впроваджувати в практику розвиваючі, корекційні програми розвитку психосоціальної стійкості до стресу у дітей.
Інформаційна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – технології розробки авторських корекційно-відновлювальних та розвивальних, просвітницьких і профілактичних програм; – комунікаційні можливості мережі Інтернет (форумів, чатів, електронної пошти, відео конференцій) з метою взаємодії з керівниками психологічної служби, колегами. 	<ul style="list-style-type: none"> – використовувати комунікаційні можливості мережі Інтернет для обміну досвідом та постійного професійного самовдосконалення; – систематизувати свою діяльність у відповідності з діючими моделями функціонування психологічної служби системи освіти; – створювати банк даних психологічної діагностики, обробляти результати експериментального дослідження за допомогою сучасних комп'ютерних програм; – узагальнювати та презентувати власний досвід роботи, свої професійні досягнення.
Комунікативна компетентність	
<ul style="list-style-type: none"> – ефективні комунікативні техніки; 	<ul style="list-style-type: none"> – здійснювати публічну презентацію результатів роботи, обирати відповідні форми і методи

<p>– способи аналізу процесу свого педагогічного спілкування, з'ясування причин відступу від усталених й ефективних форм взаємодії з людьми, оцінкою свого психічного стану;</p> <p>– особливості командної взаємодії.</p>	<p>презентації;</p> <p>– застосовувати навички рефлексії;</p> <p>– ефективно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі, функції в колективі, проявляти ініціативу.</p>
--	---

Навчальний план
курсів підвищення кваліфікації працівників психологічної служби з проблеми
«Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до
стресу у дітей»
 очна форма організації навчання
 (загальна підготовка 108 год.)

	№ з/п	Зміст навчального модуля	Кількість годин					Самостійна робота	Загальний обсяг
			аудиторних						
			Всього	лекції	семінарські	практичні			
	I.	Соціально-гуманітарний модуль							
інваріантна	1.1	Філософські основи сучасної освіти	2	2			4	12	
	1.2.	Законодавство у сфері освіти та охорони дитинства	2	2					
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4			
		Усього	8	4		4	4	12	
	II.	Професійний модуль							
інваріантна	2.1	Основи індивідуального консультування	4	2		2		4	
	2.2	Психодіагностика стресу	4	2	2		8	12	
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4		4	
		Усього	12	4	2	6	8	20	
	III.	Фаховий модуль							
інваріантна	3.1	Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих	6	2		4		6	
	3.2	Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф	12	4	2	6	8	20	
	3.3	Програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп	14	2	2	8	8	20	
	3.4	Міжнародні підходи до організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф	6	2		4	8	14	
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4		4	
		Усього	40	10	4	26	24	64	

		ІV. Діагностико-аналітичний модуль						
інваріантна	4.1	Установче заняття	2	2				12
	4.2.	Вхідне діагностування	2			2		
	4.3.	Науково-практична конференція	2			2		
	4.4.	Захист авторських і колективних проєктів	2			2		
	4.5.	Кваліфікаційний екзамен	2			2		
	4.6.	Вихідне діагностування	2			2		
		Усього	12	2	0	10		12
		РАЗОМ	72				36	108

**Навчально-тематичний план
курсів підвищення кваліфікації працівників психологічної служби з проблеми
«Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до
стресу у дітей»**

очна форма організації навчання

(108 годин: 72 – аудиторні, 36 – самостійна робота слухачів)

	№ з/п	Назва дисципліни	Кількість годин					
			аудиторних				Самостійна робота	Загальний обсяг
			Всього	лекції	семінарські	практичні		
		I. Соціально-гуманітарний модуль						
інваріантна	1.1	Філософські основи сучасної освіти	2	2			4	12
	1.2.	Законодавство у сфері освіти та охорони дитинства	2	2				
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4		
		Усього	8	4		4		12
		II. Професійний модуль						
інваріантна	2.1	<i>Основи індивідуального консультування</i>	4	2		2		4
	2.1.1	Основи індивідуального консультування		2				
	2.1.2	Принципи та процедури індивідуального консультування				2		
	2.2	<i>Психодіагностика стресу</i>	4	2	2		8	12
	2.2.1	Психодіагностика стресу		2				
	2.2.2	Методи психодіагностики психосоціального стресу та посттравматичних стресових розладів			2			
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4		4
		Усього	12	4	2	6	8	20

	III.	Фаховий модуль						
інваріантна	3.1	<i>Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих</i>	6	2		4		6
	3.1.1	Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих		2		2		
	3.1.2	Вікові особливості гострих стресових реакцій				2		
	3.2	<i>Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф</i>	12	4	2	6	8	20
	3.2.1	Первинна психологічна допомога під час гуманітарних катастроф		2				
	3.2.2	Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф		2				
	3.2.3	Особливості надання первинної психологічної допомоги			2			
	3.2.4	Визначення осіб, які потребують допомоги. Перший контакт з постраждалими				2		
	3.2.5	Спілкування з дітьми в стресовому стані				2		
	3.2.6	Спілкування з дорослими в стресовому стані				2		
	3.3	<i>Програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп</i>	14	2	2	8	8	20
	3.3.1	Основні принципи побудови програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп		2				
	3.3.2	Організація групового заняття з дітьми. Встановлення контакту. Вивчення потреб				2		
	3.3.3	Навички керування посттравматичними реакціями				2		
	3.3.4	Навички переформулювання негативних думок. Навички вирішення проблемних ситуацій				2		
	3.3.5	Сприяння психосоціальному благополуччю за допомогою спорту та фізичних вправ				2		

	3.3.6	Принципи групової фасилітації з дітьми різних вікових груп, їх батьками та педагогічними працівниками			2			
	3.4	Міжнародні підходи до організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф	6	2		4	8	14
	3.4.1	Психосоціальна допомога в міжнародній практиці		2				
	3.4.2	Піраміда психосоціальної допомоги				2		
	3.4.3	Напрямок на ресурс через вивчення потреб, інформування та активізацію громад і державних сервісів				2		
варіативна		Спецкурси за вибором	4			4		4
		Усього	40	10	4	26	24	64
	IV.	Діагностико-аналітичний модуль						
інваріантна	4.1	Установче заняття	2	2				12
	4.2	Вхідне діагностування	2			2		
	4.3	Науково-практична конференція	2			2		
	4.4	Захист авторських і колективних проєктів	2			2		
	4.5	Кваліфікаційний екзамєн	2			2		
	4.6	Вихідне діагностування	2			2		
		Усього	12	2	0	10		12
		РАЗОМ	72				36	108

Навчально-тематичний план спецкурсу
«Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»
очна форма організації навчання
(36 годин: 28 – аудиторні, 8 – самостійна робота слухачів)

№ з/п	Назва теми	Форма заняття, кількість годин			
		Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Разом
1.	Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих	2			2
2.	Психодіагностика стресу	2	2		4
3.	Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф		6	4	10

4.	Програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп	2	8	4	14
5.	Міжнародні підходи до організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф		4		4
Усього:		8	20	8	36

Анотація змістових модулів

№ з/п	Теми навчальних і змістових модулів, форми проведення, кількість годин, мета змістового модуля	Короткий зміст	Література/джерела
I. Соціально-гуманітарний модуль			
<i>ЗМ 1.1. Філософські основи сучасної освіти</i>			
	<p>Тема: Стан та перспективи філософії освіти в період постмодерну - Л (2 год.) Мета: ознайомити з особливостями ситуації постмодерну в освіті; окреслити можливі стратегії подальшого розвитку освітнього процесу за умов постмодерну.</p>	<p>Особливості філософського пізнання та його значення. Сутність та значення філософії освіти. Ключові проблемні питання філософії освіти. Ціннісні світоглядні настанови премодерну, модерну та постмодерну в контексті філософії освіти. Ситуація постмодерну в сучасній освіті: радикальна трансформація базисних педагогічних світоглядних орієнтирів та технологій.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гриб В. І. Постмодернізм : основні способи філософствування і орієнтації в культурі // Зб. наук. пр. Постмодерн : переоцінка цінностей. – Вінниця, 2001. – С. 23-28. 2. Кремень В.Г. Україна у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В.Г. Кремень. В.М. Ткаченко. – К.: В-во Тов. «Знання» України, 2013. – 415 с 3. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. – Дніпропетровськ, 1998. – 212 с. 4. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. - К.: Книга, 2005. - 528 с. 5. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіти / В. Кремень. – К.: «МП Леся», 2012. – 524 с.
<i>ЗМ 1.2 Законодавство у сфері освіти та охорони дитинства</i>			
	<p>Тема: Соціально-правовий захист дітей – Л (2 год.) Мета: підвищення професійної</p>	<p>Визначення основних понять: «дитина», «права дитини», «представництво інтересів дитини», «захист прав дитини». Інформація</p>	<p>1. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями : Метод. матеріали для тренера / О. В. Безпалько та ін. / під заг.</p>

	компетентності слухачів у сфері соціально-правового захисту дітей та учнівської молоді.	щодо етапів розвитку прав дітей, ініціювання та розробки Конвенції ООН про права дитини. Зміст Конвенції ООН. Нормативно-правова база України щодо захисту прав дітей. Переконавання, що мають бути спільними для команди спеціалістів, які працюють з дітьми. Причини порушення прав дитини в сімейному оточенні. Механізми захисту прав дитини в Україні.	<p>ред. І.Д. Зверевої. – К.: Науковий світ, 2004.</p> <p>2. Довідник нормативно-правових документів психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій системи освіти України [Електронний ресурс] / Упоряд.: Ю. А. Луценко, А. Г. Обухівська, І. В. Луценко, Н. В. Сосновенко. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – 475 с.</p> <p>3. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. – К., 2003.</p> <p>4. Конвенція ООН з прав дитини : шляхи практичного застосування : метод. реком. / упоряд. Г. М. Лактіонова та ін. – К. : Наук. світ, 2000.</p> <p>5. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорсткому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Шевченко, І. М. Трубавіної. – К. : Юрисконсульт, 2005.</p> <p>6. Права дитини : сучасний досвід та інновації / авт.-упоряд. Г. М. Лактіонова, З. П. Кияниця та ін. – К., 2005</p>
II. Професійний модуль			
<i>Професійно-орієнтована підготовка</i>			
<i>ЗМ 2.1 Основи індивідуального консультування</i>			

	<p>Тема: Основи індивідуального консультування - Л (2год.) ПЗ (2 год.) Мета: Сформувати у учасників курсу уявлення про базові навички здійснення психологічного консультування, кризової інтервенції, супервізії.</p>	<p>Організаційна складова консультування (формальні і процесуальні компоненти). Терапевтичний простір та структурна організація процесу психологічного консультування. Встановлення контакту. Активне вислуховування. Скарга. Очікування клієнта. Проблема. Запит. Вербальне і невербальне заохочення.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Айви А.Е., Айви М.Б., Саймек-Даунинг Л. Консультирование и психотерапия. Сочетание теории и практики. - Новосибирск, 1987. – 482 с. 2. Айви А.Е., Айви М.Б., Саймэк-Даунинг Л. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники. Практическое руководство. – М.: Психотерапевтический колледж, 1999. 3. Алёшина Ю.Е. Семейное и индивидуальное психологическое консультирование. – М.: Класс, 1999. 4. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування : підруч. / С. В. Васьківська. - 2-ге вид. - К. : Ніка-Центр, 2011. - 424 с. 5. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г.Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008. – 928 с.
<i>ЗМ 2.2 Психодіагностика стресу</i>			
	<p>Тема: Психодіагностика стресу – Л (2 год.) С (2 год.) Мета: Ознайомити учасників курсу із кількісними та якісними методами психодіагностики психосоціального стресу та пост травматичних стресових розладів</p>	<p>Поняття та критерії діагностики посттравматичного стресового розладу Кількісні інструменти дослідження стресу. Дитячий опитник психосоціального дистресу (CPDS, для дітей віком 7-18 років). Шкала оцінки впливу події (IES-R, для дітей віком 6-18 років). Батьківська анкета оцінки рівня стресу у дитини (для оцінки дітей від 6 до 18 років). Опитник «Сильні та слабкі сторони» (SDQ) - версія для батьків та вчителів (для оцінки дітей від 4 до 18 років).</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тарабрина Н. Практикум по психологии потравматического стресса, Спб, Питер, 2001, pp. 180-186. 2. Кадыров Р.В. Пост травматическое стрессовое растройство (PTSD): состояние проблемы, психоиагностика и психологическая помощь: учебное пособие/Р.В. Кадыров. – СПб.:Речь, 2012. – 448 с. 3. Horowitz et all., «Children’s Revised Impact of Event Scale,» [3 мережі].

		<p>Напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань у дітей за DSM-5. Сфокусоване групове інтерв'ю. Проективна методика «Людина під дощем»</p>	<p>Available: http://www.childrenandwar.org/measures/children%E2%80%99s-revised-impact-of-event-scale-8-%E2%80%93-cries-8/.</p> <p>4. Goodman R, Meltzer H, Bailey V, «The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version,» European Child and Adolescent Psychiatry, № 7, pp. 125-130, 1998.</p> <p>5. Alastair Ager, Wendy Ager, Vivi Stavrou and Neil Boothby, Inter-Agency Guide to the Evaluation of Psychosocial Programming in Humanitarian Crises, UNICEF, 2011.</p>
<p>III. Фаховий модуль</p>			
<p><i>ЗМ 3.1. Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих</i></p>			
	<p>Тема: Психічний стрес та його ознаки у дітей та дорослих – Л (2год.) ПЗ (4 год.) Мета: Ознайомити учасників курсу з психічними, фізіологічними та соціальними проявами пост травматичного стресу у дітей та дорослих</p>	<p>Психічний стрес. Нейробіологія травматичного стресу. Психічна травма. Гостра реакція на стрес. Пост травматичний стресовий розлад. Стійкість до стресу (resilience).</p>	<p>1. Тарабрина Н., Практикум по психології потравматического стресса, Спб, Питер, 2001, pp. 180-186.</p> <p>2. Кадыров Р.В. Пост травматическое стрессовое растройство (PTSD): состояние проблемы, психоагностика и психологическая помощь: учебное пособие/Р.В. Кадыров. – СПб.:Речь, 2012. – 448 с.</p> <p>3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : [метод. рек.] / авт. кол.: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В.Залеська та ін. ; [упор.: Н. В. Лунченко, Л. Л. Сідельнік]. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84</p>

			с.
<i>ЗМ. 3.2. Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф</i>			
<p>Тема: Принципи надання первинної психологічної допомоги під час гуманітарних катастроф – Л (4год.) С (2 год.) ПЗ (6 год.)</p> <p><i>Мета:</i> ознайомити учасників курсу із основними принципами та етапами надання первинної психологічної допомоги</p>	<p>Особливості надання первинної психологічної допомоги у навчальному та дошкільному навчальному закладах. Встановлення контакту. Комфорт та безпека. Стабілізація психічного стану. Сум та опрацювання втрати. Інформування. Практична підтримка. Відновлення контакту із соціальним оточенням. Стратегії подолання стресу. Робота з батьками</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации/ И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2005. – 960 с. – (Справочник практического психолога). 2. Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях/ Б.А. Смирнов, Е.В. Долгополова. – 2 изд. испр., доп. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2008 – 292 с. 3. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях/ А.А. Осипова – Изд. 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 315 с. 4. War Trauma Foundation and World Vision International (2010). Psychological First Aid Anthology of Resources. Downloadable from: www.interventionjournal.com/ and www.psychosocialnetwork.net/ 	
<i>ЗМ. 3.3. Програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп</i>			
<p>Тема: Програми розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп Л (2год.) С (2 год.) ПЗ (8 год.)</p> <p><i>Мета:</i> ознайомити учасників курсу із складовими частинами програми психологічного відновлення після травмуючої події</p>	<p>Встановлення контакту. Вивчення потреб. Навички керування пост травматичними реакціями. Навички переформулювання негативних думок. Навички вирішення проблемних ситуацій. Сприяння психосоціальному благополуччю за допомогою спорту та фізичних вправ. Принципи групової фасилітації.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического расстройства у детей. – К: ПАДАП, 2014. – 122 с. 2. Черепанова, Е. М. Психологический стресс: помощи себе и ребенку / Е. М. Черепанова. – М. : Академия, 1997. – 96 с. 3. NCTSN. Skills for Psychological 	

			<p>Recovery: Field Operations Guid Downloadable from http://www.nctsn.org/content/skills-psychological-recovery-spr</p> <p>4. Save the Children. The children's resilience programme psychosocial support in and out of schools. http://pscentre.org/topics/childrens-resilience-programme/</p>
<i>ЗМ. 3.4. Міжнародні підходи до організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф</i>			
<p>Тема: Міжнародні підходи до організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф - Л (2год.) ПЗ (4 год.) <i>Мета:</i> Ознайомити учасників курсу із основними принципами організації психосоціальної допомоги під час гуманітарних катастроф</p>	<p>Визначення психосоціальної допомоги. Піраміда психосоціальної допомоги. Огляд психосоціальних програм. Принципи побудови психосоціальних програм. Завдання психосоціальних програм. Критерії оцінки ефективності психосоціальних програм. Аналіз результатів, підготовка звіту та поширення досвіду</p>	<p>1. TENTS Project Partners. The TENTS Guidelines for Psychosocial Care following Disasters and Major Incidents. Downloadable from http://www.tentsproject.eu</p> <p>2. UNICEF (2011) Inter-Agency Guide to the Evaluation of Psychosocial Programming in Humanitarian Crises. New York: United Nations Childrens Fund</p>	
IV. Діагностико-аналітичний модуль			
<p>Установче заняття – Л (2) <i>Мета:</i> ознайомити працівників психологічної служби з програмою курсів підвищення кваліфікації, змотивувати їх до безперервної освіти впродовж життя.</p>	<p>Ознайомлення працівників психологічної служби з темою, метою, завданнями курсів підвищення кваліфікації в контексті розвитку освітньої системи. Питання для самостійної роботи слухачів.</p>		
<p>Вхідне діагностування – ПЗ (2) <i>Мета:</i> визначити рівень професійної компетентності працівників психологічної служби на основі професійного тестування.</p>	<p>Визначення рівня професійної компетентності працівників психологічної служби за результатами виконання тестових завдань.</p>		

	<p>Захист авторських проектів – ПЗ (2) Мета: виробити алгоритм розкриття проблем оновлення змісту психологічного супроводу навчально-виховного процесу.</p>	<p>Методичні рекомендації щодо захисту авторських (колективних) проектів. Розкриття обраної теми проекту. Організація дискусій щодо висвітлення теми та її актуальності.</p>	
	<p>Кваліфікаційний екзамен – ПЗ (2) Мета: визначити рівень обізнаності працівників психологічної служби відповідно до вимог визначених програмою освітньої діяльності курсів підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів.</p>	<p>Проведення кваліфікаційного екзамену за завданнями визначеними програмою освітньої діяльності курсів підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів. Аналіз відповідності рівня знань слухача, вимогам програми.</p>	
	<p>Вихідне діагностування – ПЗ (2) Мета: визначити динаміку рівня професійної компетентності працівників психологічної служби після проходження курсів підвищення кваліфікації</p>	<p>Аналіз рівня професійної компетентності працівників психологічної служби після проходження курсів підвищення кваліфікації за результатами тестування.</p>	

Використані та рекомендовані джерела

1. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В.Г. Панка – Електрон. дані. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 100 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.
2. Айви А.Е., Айви М.Б., Саймек-Даунинг Л. Консультирование и психотерапия. Сочетание теории и практики. - Новосибирск, 1987. – 482 с.
3. Айви А.Е., Айви М.Б., Саймэк-Даунинг Л. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники. Практическое руководство. – М.: Психотерапевтический колледж, 1999. – 356 с.
4. Александровский Ю. А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация / Ю.А.Александровский. – М.: Наука, 1976. – 272 с.
5. Алёшина Ю.Е. Семейное и индивидуальное психологическое консультирование. – М.: Класс, 1999. – 231 с.
6. Аллан Д. Ландшафт детской души. Психоаналитическое консультирование в школах и клиниках / Под общ. ред. В.В.Зеленского – СПб.-Мн., 1997. – 256 с.
7. Антропов, Ю. Ф. Невротическая депрессия у детей и подростков (клиника, типология, динамика и дифференцированная терапия) / Ю. Ф. Антропов. М. : Медпрактика, 2001. - 151 с
8. Браун Дж., Кришенсен Д. Семейная психотерапия и семейное консультирование. - М., 2001. – 423 с.
9. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2006 - 352 с.
10. Ващенко І.В., Антонова О.Г. Конфлікт. Посттравматичний стрес: шляхи їх подолання. Навч. посіб. / І.В. Ващенко, О.Г. Антонова - К.: Знання, 1998. – 289 с.
11. Глэддинг С. Психологическое консультирование. – СПб.: Питер, 2002.
12. Гремлинг С., Ауэрбах С. Практикум по управлению стрессом/ С. Гремлинг, С. Ауэрбах. – СПб.: Питер, 2002. – 240 с.
13. Гулина М.А. Терапевтическая и консультативная психология. – СПб.: Речь, 2001.
14. Гурьева, В. А. Психогенные расстройства у детей и подростков / В. А. Гурьева. -М., 1996.-207 с.
15. Довідник нормативно-правових документів психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій системи освіти України [Електронний ресурс] / Упоряд.: Ю. А. Луценко, А. Г. Обухівська, І. В. Луценко, Н. В. Сосновенко. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – 475 с.
16. Збірник програм факультативних курсів, курсів за вибором та спецкурсів для застосування в роботі працівниками психологічної служби загальноосвітніх навчальних закладів / за наук. ред. В.Г. Панка. – Електрон.

дані. - К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см.

17. Кадыров Р.В. Посттравматическоестрессовоерастройство (PTSD): состояниепроблемы, психоагностика и психологическаяпомощь: учебноепособие/Р.В. Кадыров. – СПб.:Речь, 2012. – 448 с.

18. Калшед. Д. Внутренний мир травмы: архетипические защиты личностного духа: пер. с англ. – М.: Академический Проект, 2001. – 368 с.

19. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология/А.Г.Караяни, И.В. Сыромятников. – СПб.: Питер, 2006. –480 с.

20. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах / М.С.Корольчук, В.М.Крайнюк.– К.: «Ніка-Центр», 2006. – 580 с.

21. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. – М.: Академический проект, 2000.

22. Кочюнас Р. Психотерапевтические группы: теория и практика. – М.: Академический проект, 2000.

23. Кремень В.Г. Україна у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В.Г. Кремень. В.М. Ткаченко. – К.: В-во Тов. «Знання» України, 2013. – 415 с

24. Левин, П.А. Пробуждение тигра – исцеление травмы. Природная способность трансформировать экстремальные переживания : [пер. с англ.] / Питер А. Левин, Энн Фредерик; науч. ред. Е.С. Мазур. –М: АСТ, 2007. – 316с.

25. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г.Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2008. – 928 с.

26. Малкина-Пых, И. Г. Экстремальные ситуации: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2005. – 960 с.

27. Медведев В. И. Экстремальные состояния человека в процессе трудовой деятельности. – СПб.: Наука, 1993. – С.153-160

28. Меновщиков В.Ю. Введение в психологическое консультирование. – М.: Смысл, 2000. - 109 с.

29. Меновщиков В.Ю. Психологическое консультирование: работа с кризисными и проблемными ситуациями. – М., 2002. – 528 с.

30. Моховиков А.Н. Телефонное консультирование. – М.: Смысл, 2001. - 494 с.

31. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования -- СПб.: Питер, 2000. – 464 с.

32. Организация экстренной психологической помощи детям и подросткам в России: принципы, стандарты, практика: Сб. материалов. – М.: Национальный фонд защиты детей от жестокого обращения; Смысл, 2007

33. Панок В. Г. Психологічна служба : [навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів] / В. Г. Панок. – [2-е вид.]. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2013. – 328 с.

34. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : [метод. рек.] / авт. кол.: В.Л. Андреевкова, Т.В. Войцях,

Л.Г. Ковальчук та ін. ; [упор.: В.Л. Андрєєнкова, Н. В. Лунченко]. – К. : Агентство «Україна», 2014. – 48 с.

35. Програма освітньої діяльності курсів підвищення фахової кваліфікації практичних психологів: [Укладачі: Петушкова Л.А., Бабиленко О.А., Максимова Н.А.] – Біла Церква, 2013. – 55 с.

36. Програма освітньої діяльності курсів підвищення фахової кваліфікації соціальних педагогів: [Укладачі: Петушкова Л.А., Бабиленко О.А., Максимова Н.А.] – Біла Церква, 2013. – 29 с.

37. Психологическое консультирование и психологическая терапия. Хрестоматия. / Под ред. А.Б. Фенько, Н.С. Игнатьевой. – М., 1999. – Т.1. Теория и методология.

38. Пятницкая, Е. В. Психология травматического стресса : учеб. пособие / Е. В. Пятницкая. – Балашов : Николаев, 2007. – 140 с.

39. Райкус Дж.С., Хьюз Р.С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска: практическое пособие: В 4 т. / Пер. В. Прохожий. – М.: Национальный фонд защиты детей от жестокого обращения, 2008. – Т. 1: Концептуальные основы социальной работы с детьми

40. Райкус Дж.С., Хьюз Р.С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска: практическое пособие: В 4 т. / Пер. В. Прохожий. – СПб.: Питер, 2009. – Т. 2: Планирование и семейно-ориентированная социальная работа

41. Райкус Дж.С., Хьюз Р.С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска: практическое пособие: В 4 т. / Пер. В. Прохожий. – М.: Эксмо, 2009. – Т. 3: Развитие и благополучие детей

42. Райкус Дж.С., Хьюз Р.С. Социально-психологическая помощь семьям и детям групп риска: практическое пособие: В 4 т. / Пер. В. Прохожий. – М.: Эксмо, 2009. – Т. 4: Размещение и стабильные условия жизни

43. Робоча книга працівника психологічної служби : практичний посібник – Т. 1 : Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу / наук. ред.: В. Г. Панок ; авт. кол. 1 т.: Н. В. Сосновенко, А. І. Тінякова. – [Вид. 2-е, виправ. та доп.]. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. – 112 с.

44. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического расстройства у детей. – К: ПАДАП, 2014. – 122 с.

45. Социально-психологическая и консультативная работа с семьей: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнайдер: В 2 ч. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2004. – Ч.1. – 712 с.

46. Социально-психологическая и консультативная работа с семьей: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнайдер: В 2 ч. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2004. – Ч.2. – 728 с.

47. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : [метод. рек.] / авт. кол.: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. ; [упор.: Н. В. Лунченко, Л. Л. Сідельнік]. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

48. Тарабрина, Н. Практикум по психологии посттравматического стресса, Спб, Питер, 2001.
49. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіти / В. Кремень. – К.: «МП Леся», 2012. – 524 с.
50. Черепанова, Е. М. Психологический стресс: помощи себе и ребенку / Е. М. Черепанова. – М. : Академия, 1997. – 96 с.
51. Юл У., Уильямс Рут М. Стратегия вмешательства при психических травмах, возникших в следствии масштабных катастроф. Сборник. Детская и подростковая психотерапия под редакцией Лейна Д., Миллера Э. – СПб. – Питер, 2001. – 448с.
52. Achenbach, T.M., & Rescorla, L. A. (2001). Manual for the ASEBA School-Age Forms and Profiles. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, and Families
53. Jordans, M.J.D., Komproe, I.H., Tol, W.A. & de Jong, J.T.V.M. (2009). Screening for psychosocial distress amongst war affected children: Cross-cultural construct validity of the CPDS. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50, 514-523.
54. Pynoos, R, Steinberg, A, Layne, C, Briggs, E, Ostrowski, S and Fairbank, J. (2009). DSM-V PTSD Diagnostic Criteria for Children and Adolescents: A developmental perspective and recommendations. Journal of Traumatic Stress 22 (5): 391–8.
55. TENTS Project Partners. The TENTS Guidelines for Psychosocial Care following Disasters and Major Incidents. Downloadable from <http://www.tentsproject.eu>
56. UNICEF (2011) Inter-Agency Guide to the Evaluation of Psychosocial Programming in Humanitarian Crises. New York: United Nations Childrens Fund
57. War Trauma Foundation and World Vision International (2010). Psychological First Aid Anthology of Resources. Downloadable from: www.interventionjournal.com/ and www.psychosocialnetwork.net/
58. World Health Organization (2010). mhGAP Intervention Guide for Mental Health, Neurological and Substance Use Disorders in Non-specialized Health Settings. Geneva: WHO Mental Health Gap Action Programme. http://www.who.int/mental_health/mhgap
59. <http://www.psyua.com.ua/>
60. <http://psychotropinka.tut.su/ptsd.html>
61. <http://traumatherapy.com.ua/content/psihotravma-u-podrostkov-i-detey>
62. <http://www.padap.info/>
63. <http://www.psy-center.kiev.ua/library.html>